УДК 130.122:2-184.25+2-184.4
DOI https://doi.org/10.31392/cult.alm.2024.4.2

Вергелес Костянтин Миколайович,
доктор філософських наук, професор
Вінницького національного медичного університету імені М. І. Пирогова
orcid.org/0000-0001-5695-7862
kvergeles@gmail.com

СПОТВОРЕННЯ РЕЛІГІЙНОЇ ВІРИ ЯК ФАКТОР НЕЗДОРОВОЇ ДУХОВНОСТІ

У статті проводиться аналіз феномену нездорової релігійності та спотворень релігійної віри. Показується, що викривлення релігійної віри є важливим чинником, який має суттєві негативні впливи на духовність людини. Автор окреслює основні прояви нездорової релігійності та наслідки, до яких призводять викривлення віри, демонструє деякі з них на прикладі актуальних подій, що стосуються українського суспільства. На думку автора, викривлення релігійної віри тісно пов'язані із психічними розладами. До них часто призводять жорсткі та вимогливі релігійні доктрини, культивування почуття провини та постійна внутрішня напруга. Серед наслідків спотворення релігійної віри виділяються також агресія, нетерпимість і насилля щодо іновірців, що провокується почуттям винятковості своєї релігії та зневагою до інших релігій. У статті окремо розглянуто явище релігійного фанатизму, який несе серйозну небезпеку для особистості фанатика, його рідних і оточення. Автор уточнює причини цього явища, серед яких виокремлює крихку самоідентифікацію потенційного фанатика, брак гнучкості розуму, його внутрішню інфантильну позицію та приховане бажання відмовитись від свободи вибору заради ілюзорного почуття контролю та визначеності майбутнього. Автор зазначає, що спотворення релігійної віри також присутні в доктрині «русского міра», яка сакралізує агресивну війну та виправдовує вбивство як засіб боротьби за вищі цінності. На думку автора, спотворення релігійної віри також нерідко характеризується нехтуванням власним здоров'ям. Яскравою ілюстрацією такого спотворення є «ковід-дисиденство», що було поширено в Україні під час епідемії COVID-19. У статті також зазначається, що науковці поки не можуть однозначно сказати, що передує появі важких психічних розладів – індивідуальні схильності чи релігійна парадигма. Залишається відкритим питання, чи може віра стати причиною появи психічного розладу в людини з хорошим ментальним здоров'ям. Автор доводить, що спотворення релігійної віри призводить до появи великої кількості проблем не лише в її носія, але й в оточення.

Ключові слова: релігійна віра, спотворення віри, нездорова духовність, фанатизм, психічні розлади, COVID-19, русскій мір.

Vergeles Kostiantyn,
Doctor of Philosophical Sciences, Professor
National Pirogov Memorial Medical University
orcid.org/0000-0001-5695-7862
kvergeles@gmail.com

DISTORTION OF FAITH AS A FACTOR IN UNHEALTHY SPIRITUALITY

The article analyzes the phenomenon of unhealthy religiosity and the distortions of religious faith. It shows that the distortion of religious faith is an important factor that has significant negative impacts on a person's spirituality. The author outlines the main manifestations of unhealthy religiosity and the consequences of faith distortions, illustrating some of them with examples from current events affecting Ukrainian society. According to the author, distortions of religious faith are closely linked to mental disorders. These are often caused by rigid and demanding religious doctrines, the cultivation of guilt, and constant internal tension. Among the consequences of distorted religious faith, the author highlights aggression, intolerance, and violence toward followers of other faiths, provoked by a sense of religious exclusivity and disdain for other religions. The article also examines the phenomenon of religious fanaticism, which poses a serious danger to the fanatic, their loved ones, and those around them. The author clarifies the causes of this phenomenon, identifying fragile self-identification of the potential fanatic, a lack of mental flexibility, their internally infantile position, and a hidden desire to renounce freedom of choice in exchange

for the illusion of control and certainty about the future. The author notes that distortions of religious faith are also present in the doctrine of the "Russian World", which sacralizes aggressive war and justifies killing as a means of fighting for higher values. According to the author, faith distortions are often characterized by neglect of personal health as well. A striking example of such distortion is the "COVID dissidence" that was widespread in Ukraine during the COVID-19 pandemic. The article also mentions that scientists are still unable to definitively say what precedes the onset of severe mental disorders – individual predispositions or a religious paradigm. The question remains open as to whether faith can cause mental disorders in a person with good mental health. The author argues that distortions of religious faith led to numerous problems, not only for the person experiencing them but also for those around them.

Key words: religious faith, distortion of faith, unhealthy spirituality, fanaticism, mental disorders, COVID-19, Russian World.

Актуальність теми дослідження. У часи війни та невизначеності феномен релігійної віри набуває особливої актуальності. Нині вона виступає важливим чинником, який безпосередньо впливає на життя українців. Релігійна віра може зазнавати спотворень. Вона може суттєво впливати на дестабілізацію суспільства. Окрім цього, нездорова віра може стати причиною погіршення ментального здоров'я свого носія. Нині, в епоху плюралізму та релігійної свободи, особливої актуальності набувають дослідження, що спрямовані не тільки на аналіз позитивних впливів феномену віри, але й торкаються проблеми її спотворення та тих наслідків, які воно має для людини. Найбільшої актуальності набувають проблеми, що актуальні саме для християнства, оскільки воно є найпоширенішою релігією на теренах України.

Аналіз досліджень. Проблеми спотворень релігійної віри нині широко досліджуються науковцями в усьому світі. Серед них М. Є. Фрейтас, М. Лопес-Ібор Алькосер, Х. Х. Лопес-Ібор мол., С. Пфейфер, К. Марімаа, П. Катсафанас, Р. Р. Тіетьєн, П. Джонкерс, П. Ніттер, Пітер. Й. Варгаген, К. Кук, К. Ґживоч і багато інших. Вони розглядають проблеми діалогу між психіатрією та релігією, проблеми релігійного фанатизму, впливи релігійної віри на невротичні стани, потенційну шкоду здоров'ю, небезпеку сектантських рухів і радикальних релігійних організацій.

Також значна частина українських науковців нині розглядає актуальні проблеми в Україні, що пов'язані з релігійним феноменом. Серед них А. Колодний, Л. Филипович, Є. Харьковщенко, О. Предко, К. Вергелес, В. Гуржи, Г. Коваленко, О. Саган, В. Туренко, В. Єленський, О. Бучма, О. Панич та інші. Вони торкаються проблем міжконфесійних відносин, проблем релігійної свободи й ідентичності.

Мета дослідження. Метою дослідження є проведення аналізу феномену спотворення релігійної віри, окреслення основних його проявів і наслідків. Дане дослідження ставить за мету довести, що викривлення релігійної віри є важливим чинником, що впливає на духовність і життєдіяльність свого носія.

Виклад матеріалу дослідження. На думку науковців, релігійна віра відіграє ключову роль у формуванні світоглядних парадигм і ціннісних смислів. Дослідники зазначають, що релігійна віра часто виконує терапевтичну функцію, позитивно впливає на душевні стани, пом'якшує негативні впливи на психіку та посилює мотивацію боротись із труднощами та рухатись уперед. Здорова релігійність покращує адаптацію, підвищує темпи одужання від депресії, а також виступає додатковим захистом від появи суїцидальних думок (Pfeifer, 2022, p. 5). Зазначимо, що «саме в релігійній вірі як релігійному феномені, так і у вірі людей, шукають основу для процвітання, можливості для знищення негативних факторів у суспільному русі» (Вергелес, 2015, с. 255).

Релігійна віра проявляється в різноманітних зрізах, інколи зазнає спотворень. Поява сект, культів і деструктивних релігійних організацій тільки підтверджує тезу, що викривлення релігійної віри призводять до формування нездорових проявів духовності, які можуть завдати серйозної шкоди суспільству. Українські науковці визначають поняття духовності як якісну характеристику свідомості людини. До духовності також можна віднести дії та вчинки людини. Серед аспектів духовності можна виділити естетизм, етизм і теоретизм. В аксіологічному вимірі серед складників духовності є добро, краса й істина (Колодний, Лобовик, 1996, с. 101). У даному дослідженні духовність розглядається у вимірі релігійної свідомості.

Духовність також безпосередньо пов'язана із психікою людини.

Релігійна віра має прямі впливи на прояви духовності свого носія. Інколи вона може перетворюватись на небезпечну систему переконань. Егоїстичні прагнення, бажання влади, пошук швидкого вирішення всіх проблем часто ведуть до спотворення віри. Відомий американський ведучий і письменник С. Артербьорн визначає шкідливу віру як деструктивні відносини з релігією, що дозволяє саме релігії, а не живим відносинам із Богом усебічно контролювати життя людини (Arterburn, 1993, p. 31). Сучасна дослідниця М. Є. Фрейтас зазначає, що, окрім позитивних впливів, релігійна віра може стати причиною посилення психічних порушень. Деякі релігійні доктрини можуть негативно впливати на якість життя своїх послідовників. Науковиця окреслила цілу низку негативних впливів, які може мати нездорова релігійність (Freitas, 2021, p. 27–28). До них належать такі: сприяння відмові від психологічної або медичної допомоги; звуження сфери пошуку засобів отримання допомоги; агресивний прозелітизм; поглиблення та погіршення вже наявних хронічних психічних розладів; поява нових і рецидиви старих хронічних психічних розладів; релігійне насилля; обсесивні та компульсивні розлади, що тісно пов'язані з молитовною практикою; меркантилістична та тріумфалістична релігійність.

Спотворення релігійної віри можуть стати причиною появи та погіршення великої кількості вже наявних психічних розладів. Почуття провини, яке провокується порушенням релігійних правил, нерідко спричиняє сильне нервове напруження у вірян. Недобросовісне культивування й експлуатація таких почуттів можуть провокувати хвороби психіки. Відомі іспанські науковці Х. Х. Лопес-Ібор мол. і М. Лопес-Ібор Алькосер у своєму дослідженні висунули тезу, що патологічне почуття провини, яке спровоковано моральними або релігійними питаннями, може стати причиною компульсивних сповідей і залежності від представників релігійної організації, що мають можливість «відпускати гріхи» і таким чином полегшувати невротичні стани (Lopez-Ibor, & Lopez-Ibor Alcocer, 2010, p. 227–228). Хворобливе почуття провини інколи призводить до того, що деякі люди починають конструювати своє філософське бачення світу суто навколо поняття гріха та покарання. Крізь призму такого бачення вони намагаються визначити і мету власного існування. З іншого боку, відсутність мети існування також може мати низку негативних наслідків, як-от патологічні сумніви, що пронизують і спотворюють усі аспекти життя людини.

Водночас досить важко однозначно довести пряму залежність невротичних розладів від конкретної релігійної парадигми. Відомий сучасний науковець С. Пфейфер досліджував питання, чи релігійні марення та психічні розлади можуть бути наслідком нейробіологічних процесів, що зазнали впливу деяких культурних аспектів релігії та віри (Pfeifer, 2022, p. 5). Беручи до уваги останні дослідження, науковець не готовий однозначно визначити таку залежність. Що ж стосується тривожних розладів, то нездорова віра може бути причиною їх посилення. Водночас досить важко точно довести, що саме філософська та релігійна парадигма стала причиною поглиблення тривожного розладу, а не індивідуальні особливості психіки людини (Pfeifer, 2022, p. 7). Напевне можна говорити лише про появу проблемних взаємовпливів деяких особистісних якостей і релігійних аспектів у соціокультурному контексті.

Коли ми більш детально говоримо про шкідливі прояви релігійної віри, неможливо оминути таке явище, як релігійний фанатизм. Воно характеризується крайніми проявами прихильності та відданості релігійним доктринам (Предко, 2023, с. 298). Фанатична людина ідентифікує себе через релігійні ідеї, культивує в собі негативне ставлення до всього, що йде в розріз з ними. Фанатизм одного конкретного вірянина може завдати неабиякої шкоди його рідним і йому самому. Колективний фанатизм великих груп віруючих може обернутися серйозними проблемами для суспільства.

Сучасний дослідник П. Катсафанас виділяє три основні виміри фанатизму. Перший вимір – психологічний. Можна сказати, що крайня відданість фанатика власним переконанням є наслідком особливостей його психіки. Науковці поки не дійшли згоди щодо визначення повного переліку цих особливостей. Зокрема, П. Катсафанас уважає, що у фанатика досить крихка самоідентифікація (Katsafanas, 2023, p. 6). Щоб відчути свою значущість і знайти цінне місце в навколишньому світі, він

культивує в собі жорстку прихильність до цінностей, які вважає сакральними. Також особливої прихильності в його очах здобувають групи, які ці цінності обстоюють. Подібний погляд на фанатизм має й інша сучасна дослідниця Р. Р. Тіетьєн. Вона вважає, що крихка ідентичність, страх, хвилювання та невпевненість відіграють значну роль у формуванні та розвитку фанатизму (Tietjen, 2023, p. 226). Невизначеність майбутнього часто продукує страх. Фанатична людина замість того, щоб реагувати на неї за допомогою епістемічних механізмів і особливої поведінки, намагається ще сильніше спрямувати себе до священних цінностей і колективної ідентичності, у яких вона знаходить міцну опору, контроль і впевненість.

Інший сучасний дослідник К. Марімаа також уважає, що є психічні особливості, які характерні для фанатичних людей (Marimaa, 2011, p. 46–47). На його думку, не так важливо, чи є фанатизм релігійним, політичним, спортивним, чи взагалі стосується будь-якої іншої ідеї. На думку науковця, характерною особливістю фанатичного розуму є схильність до крайніх форм відданості та прихильності. Сама прихильність як явище передує і перевершує за значенням об'єкт прихильності. Далеко не завжди визначальним чинником є те, у яку саме релігійну систему потрапляє потенційний фанатик. Часто ключову роль відіграють саме його індивідуальні схильності до фанатизму.

Водночас не можна заперечувати і той факт, що деякі релігійні парадигми є хорошим підґрунтям для розвитку фанатичних рухів і повсякчас сприяють їх утворенню. К. Марімаа також це визнає та зазначає, що ідеології нерідко сприяють розвитку фанатизму. Дослідник окреслює відмінності між релігійним фундаменталізмом і фанатизмом. Фундаменталізм радше виглядає феноменом світоглядним, тоді як фанатизм тяжіє до самовираження саме через поведінку свого носія. Ідеї фанатика далеко не завжди беруть свій початок зі священних текстів або зі світоглядних настанов. Водночас фундаменталізм базується саме на ідеї істинності конкретної картини світу (Marimaa, 2011, p. 52–53). На думку науковця, нерідко фундаменталізм і фанатизм ідуть поруч, але ці явища не варто ототожнювати.

П. Катсафанас звертає увагу на взаємозалежність фанатизму й ідеологій, що йому можуть сприяти. Науковець наголошує на складності точного визначення того, що передує появі фанатика: особливості його психіки чи конкретна релігійна віра, яку він прийняв. Також досить складно визначити, чи можливо, щоб ідеологія перетворила на фанатика людину, психіку якої можна було б віднести до категорії здорових.

Науковець виділяє ще один вимір фанатизму – епістемічний. У результаті проведеного аналізу праць Дж. Лока, Вольтера й І. Канта він погоджується з тезою цих та інших мислителів, що фанатику часто бракує деякої гнучкості розуму (Katsafanas, 2023, p. 7). Він часто сприймає власні судження за істинні, навіть коли отримує факти, що їх спростовують. Думка фанатичної людини погано адаптується до навколишніх змін. Нерідко в неї абсолютно відсутня будь-яка самокритика. У якомусь сенсі вона закривається та замикається сама на собі, стає в опозицію до зовнішніх впливів. П. Катсафанас уважає, що така закритість і характеризує епістемічний вимір фанатизму.

Третім виміром цього явища науковець уважає вимір поведінковий. Як і К. Марімаа, П. Катсафанас звертає увагу на особливості поведінки фанатика. Частіше за все вона характеризується нетерпимістю та несприйняттям інакодумства (Katsafanas, 2023, p. 7–8). Фанатизм намагається обмежити людську свободу, він хоче примусити всіх інших вірити та жити за конкретним набором правил. Вільнодумство маркується як загроза. Людина, яка фанатично в щось вірить, часто продукує ненависть і несправедливе ставлення до всього, що не узгоджується з її переконаннями.

Нерідко фанатизм поєднується з абсолютною відсутністю критичного ставлення до духовних лідерів і авторитетів. Це є ще одним важливим викривленням релігійної віри. Часто суб'єктивний погляд на реальність, який притаманний духовному лідеру, здобуває в його послідовників більше ваги, ніж об'єктивні факти. Авторитет отримує змогу маніпулювати тими, хто йому беззастережно довіряє та сприймає на віру всю інформацію, яка від нього надходить. Небезпека такої довіри досить очевидна. Як зазначає О. Предко, наявність авторитету також виконує роль інстанції, у якій людина знаходить істину та впевненість, таким чином рятуючись від страху невизначеності (Предко, 2017, с. 46).

Відомий сучасний польський теолог о. К. Ґживоч порівнює фанатичного лідера з пам'ятником, який віддалений від людей, але потребує, щоб ним захоплювались (Ґживоч, 2023, с. 115). Фанатичний лідер відчуває свою винятковість і випромінює її на оточення. Часто такій людині притаманний нарцистичний розлад. На людях вона може виглядати ідеальною, але проявляти жорстокість і тиранію у приватному житті. Такі люди не здатні будувати рівноправних відносин, вони очікують від інших лише підпорядкування. Як наслідок, вони приречені на самотність. Погоджуємося з думкою, що для досягнення повноти людського буття людина має усвідомлювати власний духовно-релігійний досвід і власну несамостійність (Вергелес, 2017, с. 166). Це контрастує із самозамкненістю фанатичного лідера. Фанатичний лідер боїться розвитку, оскільки відчуває у змінах загрозу. Його власна психіка інфантильна, він намагається тримати в інфантильній позиції своїх послідовників. Отже, фанатики не можуть бути по-справжньому вільними, вони бояться самостійності та свободи, обмежуючи її правилами.

Через нездорову віру та спотворення духовності також можуть траплятись випадки дискримінації за релігійною ознакою. Недопущення появи таких проблем особливо актуально для України, оскільки в нашій державі постійно співіснує велика кількість самих різних релігійних організацій. Небезпека полягає в тому, що, сприймаючи свою релігійну парадигму як єдину істинну, носій віри часто постає перед спокусою пригноблення й утисків представників інших релігій. Як зазначає сучасний філософ П. Джонкерс, життя у світлі одкровення, яке пропонує релігія, є її ключовим елементом, якого неможливо позбавитись (Jonkers, 2019, p. 251–252). Як наслідок, актуальності набуває переконання, що конкуруючі релігійні системи неодмінно шкодять душам своїх прибічників. Це легітимізує в очах носія віри будь-які утиски опонентів, оскільки вони мають вищу мету – користь для душі. Ця проблема набуває особливої актуальності через переконання, що прихильники інших релігій ризикують втратити вічне спасіння, отримавши пекельну муку після смерті. Хоча потуги навернути опонентів можуть здаватись благом для носіїв таких релігійних переконань, вони будь мати зворотний ефект. У деякі історичні періоди така проблема набувала актуальності навіть для християнської традиції. Як зазначає американський теолог П. Ніттер, упродовж минулих віків для християнства інші релігії виглядали чужими та викликали підозри, страх, інколи ненависть. Єдині відносно мирні потуги, що були спрямовані на представників інших релігій, мали на меті їх навернення (Knitter, 2004, p. 168).

Боротьба за душі може набувати різних форм. Ілюстрацією досить поширеного варіанту такої боротьби можна вважати модель відносин, яку П. Ніттер називає «моделлю заміщення» (Knitter, 2004, p. 173–174). Такі відносини виникають тоді, коли віряни мають сильне переконання в істинності своєї релігії, але водночас абсолютно закриті для справжнього діалогу й аргументації представників інших релігійних систем. Таку модель поведінки демонструють носії окремих релігійних традицій, які з доброзичливістю та завзяттям закликають прийняти постулати їхньої віри тут і зараз, оскільки лише це може принести душевну користь. Водночас абсолютно ігнорується аргументація тих, кого вони намагаються навернути.

Слушною є думка, що в сучасних конфліктах пробуджуються багатовікові релігійні антагонізми та примітивні пласти релігійної свідомості, серед яких чільне місце посідають ксенофобія і забобони (Вергелес, 2021, с. 147–148). Часто вони абсолютно ірраціональні. Через це Л. фон Мізес зазначав, що непорозуміння між релігійними доктринами часто просто неможливо подолати раціональними методами. Жорсткий догматизм деяких релігійних груп робить неминучою появу серйозних конфліктів і протистоянь (Mises, 2007, p. 183–185). Часто бажання насадити власні релігійні переконання набуває вкрай агресивної форми. До них можна віднести обмеження, утиски та навіть агресію, бажання фізичного знищення представників інших релігій. На думку радикально налаштованої свідомості, коли інша релігія ставить під загрозу вічне життя, будь-які засоби для її знешкодження є виправданими.

Деякі ознаки таких прагнень ми можемо бачити навіть у на перший погляд політичних ідеологіях. До них належить, наприклад, ідеологія «русского міра», що виправдовує війну проти України й агресивні дії проти європейських країн і США. У ній також присутнє спотворення, що напряму стосується релігії. Як зазначає

Х. Казанова, патріарх Кирило (Гундяєв) брав найактивнішу участь у формуванні цієї відверто єретичної ідеології. Нині вона явно служить тому, щоб сакралізувати насилля й агресивну війну проти України (Casanova, 2024, p. 19). Прихильники ідеології «русского міра» уважають, що більша частина сучасних демократичних країн втратила духовні орієнтири, насаджує гріх і намагається знищити Російську православну церкву, що є останнім осередком духовності. Отже, агресивна війна проти України, яка зближається з Європейським Союзом, набуває ознак війни «сакральної». Смерть солдата в такій війні знаходить свої паралелі з мученицьким подвигом, що гарантує спасіння душі. На щастя, як зазначають українські релігієзнавці, українські православні церкви засуджують таку ідеологію (Turenko, 2022, p. 14).

Також варто зазначити, що нездорова духовність часто серйозно загрожує безпосередньо її носію. Науковиця М. Фрейтас зазначає, що яскравим прикладом негативних впливів спотвореної віри на здоров'я її носіїв можна також вважати релігійні заборони на лікування. Такі заборони не обов'язково мають бути прямими. Інколи вони нав'язуються завуальовано. Наприклад, вірянин може відмовлятись від походу до психотерапевта, оскільки переконаний, що будь-які душевні проблеми йому допоможе вирішити його духовний наставник. Часто одні віряни активно переконують інших, що причини їхніх фізичних захворювань також цілком пролягають у духовній площині, через що звертатись до лікаря необов'язково (Freitas, 2021, p. 27). Подібне також відбувається тоді, коли в релігійній общині превалює віра в те, що ризик здоров'ям заради дотримання деяких релігійних традицій є проявом жертовності та буде вважатись особливим здобутком в очах Бога.

В українських реаліях прикладом такого спотворення можна вважати явище «ковід-дисиденства» (Kharkovshchenko et al., 2021, p. 43), що було поширене серед православних вірян під час пандемії COVID-19. Воно характеризувалось неприйняттям карантинних заборон на публічне відвідування храмів. Значна кількість вірян мала стійке переконання, що Бог не допустить зараження хворобою, якщо людина буде відвідувати під час богослужіння освячене місце – православний храм. Обмеження таких відвідувань або, що ще гірше, страх зараження під час причащання є проявом слабкості духу. Сучасний український теолог К. Говорун порівняв таке ставлення до відвідування храму під час епідемії з «випробуваннями муками», що були поширені в середньовіччя (Говорун, 2020, с. 12). Такі випробування мали на меті довести віру людину через страждання, яка та мала пройти.

К. Ґживоч такі та подібні викривлення віри відносить також до «едукаційних розладів». Причиною таких розладів є неналежна обізнаність. Інколи люди просто не розуміють, що можна вважати справді важливим, а що є другорядним. Водночас їм не вистачає власного розсуду та рішучості для того, щоб відрізнити одне від іншого. Такі речі, як щонедільне відвідування богослужінь, не є чимось, чим не можна тимчасово пожертвувати в особливі періоди, коли під загрозою може бути людське життя. На думку К. Ґживоча, люди часто зловживають поняттям чуда, знімаючи із себе відповідальність. Насправді людина має також докладати чималих зусиль, щоб берегти своє здоров'я (Ґживоч, 2023, с. 50). Порушення загальноприйнятої норми або традиції саме собою ще не є гріхом. Інколи гріхом може бути її дотримання. Людина має підходити до всього з розсудливістю. Той, хто вважає, що сліпе дотримання норми гарантує йому прихильність Бога та спасіння, припускається небезпечної едукаційної помилки (Ґживоч, 2023, с. 51–52).

К. Ґживоч серед усіх причин, які призводять до спотворення духовності, виділяє три основні викривлення (Ґживоч, 2023, с. 36–37). На його думку першою причиною, яка призводить до розвитку нездорової духовності, є відсутність любові до Бога. Нерідко любов до Бога може підмінятись другорядними речами. Окрім цього, інколи людина не хоче будувати з Богом міжособистісні дружні стосунки та позиціонує себе як безвольного підлеглого, що не має права проявляти ініціативу та використовувати даровану Богом свободу. Іншим викривленням є відсутність любові до ближніх. Ключовим постає вміння будувати глибокі, дружні стосунки, а також поважати та приймати вияви чужої свободи. Третім елементом здорової віри К. Ґживоч уважає любов до себе самого. Дуже часто віруючі люди починають нею нехтувати. Через це вони не можуть належним чином навчитися дбати про інших. Коли постійні нездорові самообмеження, страждання та муки людина вважає

найбільшим для себе благом, вона буде переносити таке бачення і на оточення. Щоб належним чином учитись дбати про інших, треба вміти подбати про себе.

С. Артербьорн розглянув низку ознак, які має релігійна віра, що може завдати шкоди людині. Серед них виділимо такі: прагнення всебічного контролю носія віри, надмірний вплив на нього духовних авторитетів і нездорова залежність носія віри від того, у що він вірить; маніпуляція почуттям провини, перекладання вини на вірян у випадках, коли це вигідно релігійній організації чи її лідерам, а також культивування почуття провини та використання його як засобу контролю; надмірне прагнення до недосяжного ідеалу та сприйняття його як норми, що продукує постійну нездорову напругу, не дозволяє людині прийняти свою обмеженість і всепрощаючий і люблячий образ Бога; ілюзорне світосприйняття та самообман, що не дозволяє тверезо оцінювати реальність, ухвалювати адекватні рішення та реагувати на критику; штучна життєрадісність і лицемірна доброзичливість, що знецінюють реальні почуття, не дає змоги їх належним чином виражати, відсувають на другий план людські проблеми та нужди та спотворюють реальність; сліпа лояльність і покора як норма, що не дає змоги аналізувати постулати віри, критикувати хибно вибудувану релігійну систему та дії недоброчесного лідера; жорстка ієрархія та строге розподілення ролей, що не дає змоги розвиватись, проявляти свою індивідуальність та змушує діяти лише в рамках, які визначає організація; взаємна недовіра, що підтримується між вірянами і яка не дозволяє відверто та відкрито обговорювати віровчення та піддавати критиці його положення; жадоба та користолюбство духовних лідерів, що часто паразитують на легковірності членів релігійної організації; підтримка ідеального образу релігії та релігійної організації, що дозволяє формувати спотворену ілюзорну реальність довкола них, маніпулювати оточенням і підтримувати сліпу довіру послідовників (Arterburn, 1993, p. 31).

Висновки. Як ми бачимо, спотворення релігійної віри та нездорова духовність призводять до появи великої кількості проблем у її носія і оточення. Їх важливо відстежувати, щоб підтримувати належний рівень людського здоров'я. Серед основних наслідків спотворень релігійної віри варто виділити посилення психічних розладів різного штибу, що часто провокуються жорсткими та вимогливими доктринами, почуттям провини та постійною внутрішньою напругою. Також частими наслідками нездорової релігійності є агресія, нетерпимість і насилля стосовно іновірців, яке провокується почуттям власної винятковості та зневагою до інших релігій. Недопущення останнього особливо актуально для України, оскільки в нашій державі мирно співіснує значна кількість різних релігійних організацій.

Окремо варто згадати релігійний фанатизм, який несе серйозну небезпеку для особистості фанатика, його рідних і оточення. Серед причин цього явища науковці виділяють крихку самоідентифікацію потенційного фанатика, брак гнучкості розуму та його внутрішню інфантильну позицію, приховане бажання відмовитись від свободи вибору заради ілюзорного почуття контролю та визначеності майбутнього. Важливою проблемою виступає недоброчесність лідерів релігійних організацій, їхнє бажання маніпулювати та використовувати вірян як засіб досягнення політичних та інших цілей. Релігійний елемент і деякі характерні для нього спотворення ми можемо також розгледіти в доктрині «русского міра», яка сакралізує агресивну війну та виправдовує вбивство боротьбою за вищі цінності. На щастя, українські православні церкви публічно засуджують такі ідеології.

Нездорова релігійність часто характеризується небажанням стежити за власним здоров'ям і звертатись по медичну допомогу до фахівців. Нерідко такі спотворення виникають через неналежну обізнаність вірян. Яскравою ілюстрацією такого спотворення є «ковід-десиденство», що було поширено в Україні під час епідемії COVID-19.

Не варто забувати, що релігійна парадигма може стати причиною поглиблення вже наявних психічних розладів, навіть якщо вони перебувають у зародковому стані. Водночас науковці поки ще не можуть однозначно сказати, що передує появі важких психічних розладів, індивідуальні схильності чи релігійна парадигма. Залишається відкритим питання, чи може віра стати причиною появи психічного розладу в людини з хорошим ментальним здоров'ям. Отже, на нашу думку, необхідно проводити подальші дослідження нездорових релігійних проявів у суспільстві та спотворення духовності з метою їх послаблення та подолання.

Список використаних джерел:

Вергелес, К. (2015). Філософсько-релігієзнавчий аналіз віри та її критеріїв. *Гілея: науковий вісник,* (99 (8)), С. 255–258.

Вергелес, К. (2017). Антропологічні виміри православ'я: методологія дослідження сутність та смисли: монографія. Київ: КНУ ім. Т. Шевченка. 300 с.

Вергелес, К. (2021). Релігія в сучасному соціокультурному просторі України. Безпека, релігія, церква в сучасному суспільстві. Монографія. Вінниця: ФОП Кушнір Ю.В. С. 139–205.

Говорун, К. (2020). Добрі і лихі богословські плоди пандемії. Софія, 2 (16), С. 9–13.

Ґживоч, К. (2023). Патологія духовності. Від нездорової релігійности до зрілої віри. Львів: Свічадо. 160 с.

Предко, О. (2017). Феномен релігійної віри: сенсожиттєвий вимір. Наукові праці. Філософія. С. 44–48.

Предко, О. (2023). Психологія релігії (3 вид.). Київ: Ліра-К. 348 с.

Релігієзнавчий словник, ред.: А. Колодний; Б. Лобовик (1996). НАН України, Ін-т філософії, від-ня релігієзнавства; Київ: Четверта хвиля. 392 с.

Arterburn, S. (1993). Faith that hurts, faith that heals. Nashville: Oliver Nelson. 316 p.

Casanova, J. (2024). Religious Dimensions of The War on Ukraine and The Shortcomings of Church Diplomacy: An Introduction. In The Churches and the War: Religion, Religious Diplomacy, and Russia's aggression against Ukraine. Lviv: Ukrainian Catholic University Press, P. 8–22.

Freitas, M.H. (2021). Religiosity and spirituality in mental health contexts. In E.F. Marta Helena de Freitas, Spiritual, Religious, and Faith-Based Practices in Chronicity. Taylor & Francis, P. 16–36.

Jonkers, P. (2019). How to break the ill-fated bond between religious truth and violence. In Religious Truth and Identity in an Age of Plurality. Routledge, P. 246–263. https://doi.org/10.4324/9780429019678-15.

Katsafanas, P. (2023). Fanaticism and the History of Philosophy. Routledge. 340 p.

Kharkovshchenko, Y., Turenko, V., & Kozar, K. (2021). Orthodox confessions in Ukraine during Covid-19: the comparative analysis of functioning. Sophia. *Human and Religious Studies Bulletin*, 2 (18), P. 41–45. https://doi.org/10.17721/sophia.2021.18.9.

Knitter, P.F. (2004). Christian Attitudes Toward Other Religions: The Challenge of Commitment and Openness. Prajñā Vihāra. *Journal of Philosophy and Religion*, *5* (1), P. 167–180.

Lopez-Ibor, J.J., & Lopez-Ibor Alcocer, M.I. (2010). Religious Experience and Psychopathology. In Religion and psychiatry: Beyond boundaries. Wiley, P. 211–233.

Marimaa, K. (2011). The Many Faces of Fanaticism. KVÜÕA toimetised, 14, P. 29–55.

Mises, L.V. (2007). Human Action A Treatise on Economics (Vol. 1). Indianapolis : Liberty Fund. 1128 p.

Pfeifer, S. (2022). Religion and Spirituality as Relevant Dimensions in Psychiatric Patients – From Research to Practice. Religions, 13 (9), 841, P. 1–9. https://doi.org/10.3390/rel13090841

Tietjen, R.R. (2023). Fear, Fanaticism, and Fragile Identities. The Journal of Ethics, 27, P. 211–230. https://doi.org/10.1007/s10892-023-09418-9.

Turenko, V. (2022). Social Mission of Orthodox Churches in the Conditions of 2022 Russian Invasion of Ukraine. Occasional Papers on Religion in Eastern Europe, 43 (2), P. 1–16. https://doi.org/10.55221/2693-2148.2405.

References:

Vergeles, K. (2015). Filosofsko-relihiieznavchyi analiz viry ta yii kryteriiv. [Philosophical and religious studies analysis of the faith and its criteria.] *Hileya: scientific bulletin* (99 (8)), P. 255–258 [in Ukrainian].

Vergeles, K. (2017). Antropolohichni vymiry pravoslavia: metodolohiia doslidzhennia sutnist ta smysly: monohrafiia. [Anthropological dimensions of Orthodoxy: the methodology of the research essence and meanings: monograph]. Kyiv: Taras Shevchenko National University of Kyiv, P. 300 [in Ukrainian].

Vergeles, K. (2021). Relihiia v suchasnomu sotsiokulturnomu prostori Ukrainy [Religion in the modern socio-cultural space of Ukraine]. Security, religion, church in modern society. Monograph. Vinnytsia: Publishing House of the FOP Kushnir Yu.V. P. 139–205 [in Ukrainian].

Hovorun, C. (2020). Dobri i lykhi bohoslovski plody pandemii [Good and evil theological fruits of the pandemic]. Sophia. *Human and Religious Studies Bulletin*. 2 (16), P. 9–13 [in Ukrainian].

Grzywocz, K. (2023). Patolohiia dukhovnosti. Vid nezdorovoi relihiinosty do zriloi viry [Pathology of spirituality. From unhealthy religiosity to mature faith]. Lviv: Svichado. P. 160 [in Ukrainian].

Predko, O. (2017). Fenomen relihiinoi viry: sensozhyttievyi vymir [The phenomenon of religious faith: a meaningful dimension]. Scientific works. Philosophy. P. 44–48 [in Ukrainian].

Predko, O. (2023). Psykholohiia relihii [Psychology of religion]. Kyiv: Lira-K, 348 p. [in Ukrainian].

Relihiyeznavchyi slovnyk [Religious dictionary], za red. Kolodnyi, A., Lobovyk, B. (1996). Kyiv: Chetverta khvylia. 392 p. [in Ukrainian].

Arterburn, S. (1993). Faith that hurts, faith that heals. Nashville: Oliver Nelson. 316 p.

Casanova, J. (2024). Religious Dimensions of The War on Ukraine And The Shortcomings Of Church Diplomacy: An Introduction. In The Churches and the War: Religion, Religious Diplomacy, and Russia's aggression against Ukraine. Lviv: Ukrainian Catholic University Press, P. 8–22.

Freitas, M.H. (2021). Religiosity and spirituality in mental health contexts. In E.F. Marta Helena de Freitas, Spiritual, Religious, and Faith-Based Practices in Chronicity. Taylor & Francis, P. 16–36.

Jonkers, P. (2019). How to break the ill-fated bond between religious truth and violence. In Religious Truth and Identity in an Age of Plurality. Routledge, P. 246–263. https://doi.org/10.4324/9780429019678-15.

Katsafanas, P. (2023). Fanaticism and the History of Philosophy. Routledge. 340 p.

Kharkovshchenko, Y., Turenko, V., & Kozar, K. (2021). Orthodox confessions in Ukraine during Covid-19: the comparative analysis of functioning. Sophia. *Human and Religious Studies Bulletin*, 2 (18), P. 41–45. https://doi.org/10.17721/sophia.2021.18.9.

Knitter, P.F. (2004). Christian Attitudes Toward Other Religions: The Challenge of Commitment and Openness. Prajñā Vihāra. *Journal of Philosophy and Religion*, *5* (1), P. 167–180.

Lopez-Ibor, J.J., & Lopez-Ibor Alcocer, M.I. (2010). Religious Experience and Psychopathology. In Religion and psychiatry: Beyond boundaries. Wiley, P. 211–233.

Marimaa, K. (2011). The Many Faces of Fanaticism. KVÜÕA toimetised, 14, P. 29–55.

Mises, L.V. (2007). Human Action A Treatise on Economics (Vol. 1). Indianapolis: Liberty Fund. 1128 p.

Pfeifer, S. (2022). Religion and Spirituality as Relevant Dimensions in Psychiatric Patients – From Research to Practice. Religions, 13 (9), 841, P. 1–9. https://doi.org/10.3390/rel13090841

Tietjen, R.R. (2023). Fear, Fanaticism, and Fragile Identities. The Journal of Ethics, 27, P. 211–230. https://doi.org/10.1007/s10892-023-09418-9.

Turenko, V. (2022). Social Mission of Orthodox Churches in the Conditions of 2022 Russian Invasion of Ukraine. Occasional Papers on Religion in Eastern Europe, 43 (2), P. 1–16. https://doi.org/10.55221/2693-2148.2405.